



## Тлумачення Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод у практиці Європейського суду з прав людини

**Олександр БАЗОВ,**  
аспірант кафедри міжнародного права Українського  
державного університету фінансів  
та міжнародної торгівлі

У статті досліджуються питання тлумачення Європейським судом з прав людини (далі також – Суд) Європейської конвенції з прав людини (далі також – Конвенція). На підставі здійсненого аналізу практики ЄСПЛ з цього питання надано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

**Ключові слова:** Європейський суд з прав людини, юрисдикція, тлумачення Конвенції.

**Відповідно до Закону України від 17.07.1997 року № 475 / 97 – ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до неї»[2] Україна повністю визнає на своїй території дію статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикції Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції [1]. В статті 17 Закону України від 23.02.2006 р. № 3477–IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» зазначено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [2].**

Тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї виступає однією з основних повноважень Європейського суду, оскільки за допомогою саме тлумачення Судом положень ЄКПЛ та протоколів до неї розкривається зміст та об'єм прав і свобод людини і громадянина, закріплених у цій Конвенції. Принципи та способи тлумачення норм Конвен-

ції відкривають перед загальною теорією права нові підходи до тлумачення норм права, сприяють більш широкому визначенню положень Конвенції, впливають на зміну кола суб'єктів офіційного тлумачення. З урахуванням цього розробка питань тлумачення Судом Конвенції та протоколів до неї, принципів і способів їх здійснення має важливе теоретичне й практичне значення.

Як відомо, положення статті 32 Європейської конвенції надають Європейському суду право офіційного тлумачення норм цього міжнародно-правового акту. Це є не випадковим, оскільки таке тлумачення надає нормам Конвенції їх вірне застосування ЄСПЛ та національними судами, відповідає основним цінностям ЄКПЛ – захисту прав і свобод людини і громадянина. У своїй практиці Суд багаторазово наголошував, що тлумачення Конвенції і протоколів до неї має відповідати загальному духу Конвенції – правового акта, метою якого є забезпечення ідеалів та цінностей демократичного суспільства [Див.: *Рішення ЄСПЛ у справі «McCann and Others v. the United Kingdom»* від 27.09.1995 р.]. Дж. МакБрайд з цього приводу зазначає: «Є річ, яку має чітко усвідомити кожен, хто прагне застосувати Конвенцію: що саме лише ознайомлення з текстом положень Конвенції не дає змоги збагнути весь її сенс. Адже попри існування різноманітних підходів, з яких можна скористатися, беручись тлумачити юридичні тексти, лише той, що відповідає обраному Судом, гарантуватиме застосування положень відповідно до міжнародних зобов'язань щодо забезпечення визначених у Конвенції прав і свобод. Підхід Суду виявляємо в його рішеннях по справах, взятих ним до розгляду, та в усій його практиці, що внаслідок цього постала» [3, с. 761].

Слід зазначити, що питання тлумачення ЄСПЛ Конвенції і протоколів до неї в науці міжнародного права користуються великою увагою з боку дослідників статусу та діяльності ЄСПЛ. Окремі питання тлумачення Судом ЄКПЛ знайшли відображення, зокрема, в роботах В. Бергера, Р. Берхарда, М. В. Буроменського, А. І. Дмитрієва, МакБрайда Дж., П. М. Рабіновича, В. О.Туманова, Т. І. Дудаш, Д. Харріса, С. Є. Федика. Проблема тлумачення норм Конвен-

ції Ради Європи про захист прав людини і основних свобод як повноваження Європейського суду з прав людини присвячена і кандидатська дисертація К. С. Алісієвич.

Із метою забезпечення ефективного та якісного тлумачення Конвенції і протоколів до неї Європейським судом розроблена система принципів, яку можна визначити в якості системи найбільш загальних правил, що відповідають об'єкту і цілям Конвенції та протоколів до неї. Зазначене впливає, зокрема, із рішення ЄСПЛ у справі «*Jassa v. Switzerland*» від 10.03.1991р., в якій Суд підкреслив, що «об'єкт і цілі Конвенції як договору про колективні гарантії прав людини закликають до тлумачення й застосування її положень з урахуванням її особливого характеру і таким чином, її вимоги виявилися конкретними та дієвими». Принципи тлумачення Конвенції і протоколів до неї, доповнюючи один одного, складають певну систему. На думку більшості авторів система принципів тлумачення Конвенції включає такі принципи, як: 1) принцип ефективного тлумачення; 2) принцип еволюційного тлумачення; 3) принцип об'єктивного тлумачення; 4) принцип забезпечення правової визначеності; 5) принцип автономності тлумачення; 6) принцип пропорційності та балансу інтересів; 7) принцип забезпечення свободи національного розсуду [4, с. 113; 5].

Здійснюючи тлумачення відповідних положень ЄКПЛ стосовно обставин конкретної справи, Суд при застосуванні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї, застосовуючи при цьому відпрацьовані ним правові стандарти, керується такими правилами, як: загальні правила тлумачення норм права; правила тлумачення норм міжнародних договорів, які знайшли відображення у

Віденській конвенції про право міжнародних договорів [6]; відпрацьовані Судом спеціальні принципи тлумачення Конвенції і протоколів до неї, а також (у певних випадках) інші міжнародно-правові акти з прав людини та практику їх тлумачення міжнародними судовими органами та законодавством відповідної держави, як правило, відповідача у справі. Так, у рішенні *у справі «Golder v. the United Kingdom»* від 21.02.1975 р. Суд аргументував необхідність використання вимог статей 31 – 33 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, хоча вона на момент розгляду справи не набула чинності. Але ця Конвенція містила правила тлумачення, прийняті в міжнародному праві. У рішеннях *у справі «Loizidou v. Turkey»* від 18.12.1996 р. та *у справі «Al-Adsani v. the United Kingdom»* від 21.11.2001 р. Суд зазначив, що він має брати до уваги будь-які доречні правила міжнародного права та визначати відповідальність держави згідно з керівними принципами міжнародного права, зважаючи, однак, на особливий характер Конвенції як договору з прав людини.

Слід зазначити, що національне законодавство країн для Суду не є визначальним. При розгляді конкретної справи правові стандарти ЄСПЛ можуть не співпадати з положеннями законодавства держав-учасниць Конвенції. У таких випадках такі держави повинні здійснювати заходи щодо приведення національного законодавства та судової практики у відповідність з вимогами Конвенції та практикою ЄСПЛ. В частині першій статті 1 Закону України від 17 липня 1997 року № 475 / 97 – ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до неї» зазначено, що Україна повністю визнає на своїй території дію статті 46 Конвенції про захист

прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикції Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції [7]. Таким чином, **Україною взято на себе зобов'язання щодо дотримання й захисту прав і свобод людини в розумінні їх тлумачення Європейським судом.** Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [2].

Визначення *принципу ефективного тлумачення Конвенції* впливає з положень Преамбули Конвенції. Зазначений принцип застосовувався Судом в різних категоріях справ (щодо ефективності виконання обов'язків державою, щодо ефективності правової допомоги тощо). У рішенні *у справі «Artico v. Italy»* 1980 р. Суд зазначив, що конвенція гарантує не теоретичні та ілюзорні права, а права, які мають практичний вплив і є ефективними.

Стосовно *принципу еволюційного тлумачення Конвенції* ЄСПЛ в рішенні *у справі «Tyrer v. the United Kingdom»* від 25.04.1978 р. зазначив, що Конвенція є «живим інструментом», який повинен тлумачитися у світлі умов сьогодення, а також відповідно до понять, які панують у наші дні в демократичних суспільствах. Вказаний принцип характеризує динамізм правових позицій Суду при тлумаченні норм ЄКПЛ. Слід мати на увазі, що застосування цього принципу має чітко визначені межі. В рішенні ЄСПЛ *у справі «Johnston and Others v. Ireland»* від 18.12. 1986 р. було зазначено, що Суд не може вивести з норми Конвенції «право, яке не було включено в текст раніше». В рішенні Суду *у справі «Loizidou v. Turkey»* від 18.12.1996 р. за-

значається, що Конвенція повинна тлумачитися настільки широко, наскільки це дозволяє зробити компетенція Суду та цілі Конвенції, оскільки лише в такому разі можна забезпечити реальний та ефективний захист прав і свобод людини, що гарантуються Конвенцією і протоколами до неї, відповідно до сучасних умов життя суспільства.

**Принцип об'єктивного тлумачення Конвенції** означає, що Суд здійснює тлумачення її норм відповідно до цілей Конвенції з урахуванням обставин конкретної справи. Суд у рішенні *у справі «Golder v. the United Kingdom»* від 21.02.1975 р. підкреслив, що Конвенція повинна тлумачитися об'єктивно, а не так, як її могли розуміти сторони на момент ратифікації Конвенції. Слід зазначити, що об'єктивність для Суду не виступає абсолютною категорією та не виключає зміни правової позиції ЄСПЛ у певних випадках.

Розкриваючи особливості застосування *принципу забезпечення правової визначеності при тлумаченні Конвенції*, ЄСПЛ в рішенні *у справі «Rees v. the United Kingdom»* від 17.10.1986 р. зазначив, що в інтересах правової визначеності та регулярного розвитку прецедентного права відповідно до Конвенції він у більшості випадків дотримується правила прецеденту, що дає йому змогу забезпечити реалізацію принципу правової рівності всіх перед законом і судом.

**Принцип автономності тлумачення Конвенції** вирішує проблему знаходження єдиних підходів серед держав-учасниць Конвенції з різними правовими системами в розумінні її положень, адже терміни, поняття, що використовуються в ЄКПЛ, можуть мати різний зміст у різних правових системах. Наприклад, у рішенні Суду *у справі «Engel and Others v. the Netherlands»* від 08.06.1976 р. обвинувачення у вчиненні

дисциплінарного порушення, як це мало місце в національній правовій системі, було кваліфіковане як «кримінальне обвинувачення». Тому в результаті інтерпретації Судом положень Конвенції зараз сформована цілісна система автономних понять із їх специфічним визначенням: «права та обов'язки цивільного характеру», «суд», «майно», «особисте життя», «сімейне життя» тощо.

Як відомо, ЄКПЛ допускає можливість обмеження державами певних прав і свобод осіб, які перебувають під їх юрисдикцією. З урахуванням принципу суверенітету характер і ступінь таких обмежень ці держави визначають самостійно. Але Суд має повноваження оцінювати такі обмеження на предмет їх відповідності вимогам Конвенції, принципу пропорційності та балансу інтересів. Зміст **принципу пропорційності та балансу інтересів при тлумаченні Конвенції** розкривається Судом у рішенні у справі «National Union of Belgian Police v. Belgium» від 27.10.1975 р., в якому зазначається, що відмінності у ставленні до особи повинні мати об'єктивне й розумне виправдання, тому слід зважити на мету й конкретну природу заходів обмеження, беручи до уваги домінуючі в демократичному суспільстві принципи. Петро Рабінович зазначає, що різниця в застосуванні конвенційних прав повинна мати не лише легітимну мету, але й *пропорційний* зв'язок між застосованими заходами та їх метою [8, с. 26–27].

Виходячи із субсидіарної ролі ЄСПЛ, порівняно з роллю представників держави в захисті конвенційних прав, *принцип забезпечення певної свободи національного розсуду при тлумаченні Конвенції* вимагає від Суду як наднаціонального органу в кожному конкретному випадку обов'язково враховувати як закріплені в ЄКПЛ стандарти в галузі прав людини, так і конкретні обставини в конкретній державі, за яких відбулося



порушення прав людини, а також економічні, політичні, соціальні, культурні та інші особливості країни, якої стосується відповідна справа. З урахуванням субсидіарної ролі ЄСПЛ у порівнянні з національними правовими системами зазначений принцип визначає певні межі свободи розсуду держав-учасниць, оскільки обов'язок тлумачити та застосовувати норми Конвенції покладається передусім на відповідні національні органи.

Важливим у розвитку зазначеного принципу стало підписання в Страсбурзі 2 жовтня 2013 року урядами держав-членів Ради Європи Протоколу № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо розширення компетенції Європейського суду стосовно надання консультативних висновків із принципових питань, що стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених у Конвенції та протоколах до неї, за зверненням вищих судів Високих договірних сторін. Відповідно до частини другої статті 1 цього Протоколу такі суди можуть подавати клопотання про надання консультативного висновку лише в контексті справи, яка знаходиться на його розгляді. Вважаємо, що Україна при ратифікації зазначеного Протоколу та наданні відповідної декларації Генеральному секретареві Ради Європи повинна визначити, що під дію положень статті 1 Протоколу підпадають Верховний Суд України, Вищий адміністративний суд України та інші вищі спеціалізовані суди держави.

У теорії міжнародного права питання принципів тлумачення Конвенції безпосередньо пов'язані зі способами тлумачення, під якими слід розуміти спеціальні прийоми та засоби пізнання змісту норм ЄКПЛ. В якості загально-визначених способів тлумачення виступають лінгвістичний, системний та

історичний. В теорії існують також пропозиції щодо доцільності визначення ще й таких способів, як логічний, спеціально-юридичний, цільовий, функціональний, еволюційний та динамічний, які не підтримуються більшістю дослідників [9, с. 120–133].

За допомогою лінгвістичного тлумачення здійснюється граматико-синтаксичний аналіз тексту Конвенції, який тлумачиться, встановлюється мовне визначення вжитих у ньому термінів та їх взаємозв'язок. Так, у рішенні *у справі «Lithgov v. the United Kingdom»* від 08.07.1986 р. ЄСПЛ дав тлумачення поняттю «загальні принципи міжнародного права», яке визначено в статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції. Важливою особливістю лінгвістичного тлумачення положень Конвенції є наявність її англійського та французького автентичних текстів, які хоча й мають високий ступінь відповідності, не є абсолютно тотожними, що було встановлено Європейським судом під час тлумачення й застосування окремих статей ЄКПЛ. Так, у рішенні *у справі «Brogan and Others v. the United Kingdom»* від 29.11.1988 р. Європейський суд встановив розбіжність англійського та французького текстів при визначенні терміну «негайно» в частинах другої і третьої статті 5 Європейської конвенції (в англійському тексті в обох частинах використано слово «promptly» – негайно, тоді як у французькому тексті в частині другій вказується «le plus court delai» – у найкоротший термін, а в частині третій – «aussitot» – негайно. При тлумаченні терміну «негайно» Суд зазначив, що обов'язок негайного припровадження особи до судової інстанції, виражений англійським словом «promptly» і французьким словом «aussitot» явно відрізняється від менш суворої вимоги пункту другої частини третьої статті 5 щодо права на судовий розгляд «упро-

довж розумного строку» («reasonable time» / «delai raisonnable») і навіть від вимоги встановлення законності «без зволікання» («speedily a bref delai»), яка міститься в частині четвертій статті 5. Аналіз практики ЄСПЛ засвідчує, що Суд з урахуванням відповідності поняття, яке підлягає тлумаченню, предмету і цілям ЄКПЛ надає перевагу англійському або французькому тексту Конвенції.

З урахуванням історичного способу тлумачення здійснюється з'ясування змісту норми Конвенції або протоколів до неї шляхом звернення до історичних умов її формування. Алєксєєв С. С. назвав це «історико-політичним тлумаченням». Так, у рішенні *у справі «James and Others Lithgov v. the United Kingdom»* від 21.02.1986 р. Суд не погодився з позицією заявників щодо порушення їх права власності з урахуванням «Підготовчих документів» ЄКПЛ («Travaux preparatoires») як додаткового засобу тлумачення згідно статті 32 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року [6]. Разом із цим слід зазначити, що ЄСПЛ, використовуючи історичний спосіб тлумачення в якості додаткового аргументу своєї правової позиції, може не враховувати певні його «надбання», аргументуючи, що зміст деяких понять, що використовуються, із часом «істотно змінився» або правові приписи не відповідають «умовам сьогодення».

Використання Європейським судом системного тлумачення окремих положень ЄКПЛ здійснюється в контексті інших її положень або положень протоколів до неї, з урахуванням інших міжнародних договорів та/або попередніх рішень Суду та/або документів міжнародних організацій (Комітету з прав людини ООН, Комісара з прав людини Ради Європи, Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує

гідність, поводженню чи покаранню тощо) та/або внутрішнього законодавства держав-членів Ради Європи. Так, наприклад, у рішенні *у справі «Romashov v. Ukraine»* від 27.07.2004 р. Європейський суд з метою встановлення змісту поняття «суд» застосував власне рішення в попередній *справі «Hornsby v. Greece»* від 19.03.1997 р. А в рішенні *у справі «Hirst v. the United Kingdom (№ 2)»* від 06.10.2005 р. Суд аналізував законодавство 42 держав-членів Ради Європи на наявність чи відсутність права голосу в осіб, засуджених до позбавлення волі.

Результатом тлумачення Європейським судом з прав людини Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї є система правових стандартів, вироблених Європейським судом стосовно конкретних прав і свобод, гарантованих Конвенцією і протоколами до неї, складовим елементом якої виступають автономні правові поняття та визначення. Правовими стандартами Європейського суду в цьому випадку є загальні нормативні правила, які склалися в результаті тлумачення Судом ЄКПЛ та протоколів до неї й підтверджені багаторазовим застосуванням під час розгляду Європейським судом скарг щодо порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї.

Особливістю правоінтерпретаційної діяльності Суду є те, що її результати містяться в зовнішній юридичній формі правозастосовчого акта – рішенні Суду, який має подвійну юридичну природу: правозастосовну та правоінтерпретаційну. У процесі здійснення правозастосовчої діяльності, яка має, як нами зазначалося раніше, декілька стадій, зокрема й з'ясування відповідної норми Конвенції та її застосування до конкретної життєвої ситуації, відбувається і тлумачення відповідної норми ЄКПЛ.

Питання про юридичну природу рішень Суду, в яких здійснюється тлумачення відповідної норми Конвенції або протоколів до неї, є найбільш дискусійним в юридичній науці, що пов'язано як зі специфічним статусом ЄСПЛ, так і з особливостями правових систем держав-членів Ради Європи, які поєднують континентальний та англо-саксонський тип правової системи. При тлумаченні норм Конвенції Суд не створює нових норм права, він лише конкретизує або роз'яснює ознаки та зміст відповідного юридичного поняття, яке міститься в нормі Конвенції.

Такі правозастосовчі акти мають усі ознаки інтерпретаційно-правових актів. По-перше, рішення Суду є юридичним актом компетентного (уповноваженого) суб'єкта – Суду, компетенція якого визначена ст. 32 Конвенції. Лише Суд має повноваження здійснювати офіційне тлумачення Конвенції. По-друге, рішення Суду є формально обов'язковими для всіх суб'єктів, мають владний характер і забезпечуються Комітетом Міністрів Ради Європи. По-третє, рішення Суду містить правила розуміння змісту норм Конвенції, які є доволі абстрактними та конкретизуються через їх тлумачення Судом. По-четверте, рішення Суду мають пряму дію та письмову юридичну форму вираження. По-п'яте, рішення Суду містить індивідуальне формально обов'язкове правило поведінки, яке полягає в наявності чи відсутності порушення Конвенції і, залежно від наслідків, призначення справедливої сатисфакції. Дудаш Т. І. зазначає, що наявність правил розуміння норм Конвенції у правозастосовчих актах – рішеннях Суду засвідчує, що ці правозастосовчі акти містять офіційне казуальне тлумачення норм Конвенції щодо конкретної справи, яка розглядається Судом. Водночас зобов'язання держав-учасниць Конвенції щодо вжит-

тя заходів загального характеру, тобто заходів для запобігання в майбутньому новим порушенням Конвенції, подібним до тих, які Суд констатував у своєму рішенні, створює ситуацію, коли офіційне казуальне тлумачення норм Конвенції, обов'язкове для сторін конкретної справи, стає неофіційним нормативним тлумаченням Конвенції для держави-відповідача у справі при вирішенні подібних справ на національному рівні, при застосуванні практики Суду іншими державами-учасницями Конвенції, а також для подальшої практики тлумачення та застосування Конвенції самого Суду [10, с. 108].

Важливо зазначити, що Європейський суд при тлумаченні певного поняття, яке міститься в ЄКПЛ, в силу об'єктивних причин, обумовлених перш за все рівнем розвитку суспільства на певному історичному етапі, не може встановити усі ознаки такого поняття, на що неодноразово вказував сам Суд. Зазначені ознаки можуть змінюватися. Так, на початковому етапі своєї діяльності Європейський суд при тлумаченні поняття «права та обов'язки цивільного характеру» зазначав, що основною ознакою цього поняття є приватноправовий характер відносин, то згодом ця ознака перестала бути визначальною. Це є підтвердженням того, що Конвенція є живим інструментом захисту прав людини, який постійно розвивається. При тлумаченні норм Конвенції Суд часто робить посилання на правові позиції, які ним були зазначені в попередніх рішеннях. У таких випадках ЄСПЛ може вживати такі словосполучення, як «Суд нагадує, що він завжди...», «Суд повторює...», «Суд неодноразово зазначав у своїй практиці, що...» «Суд неодноразово зазначав у попередніх справах, що...» та інші подібні конструкції, які знаходять відображення, як правило, в мотивувальній частині відповідного рішення

ЄСПЛ.

Туманов В. А., говорячи про правові позиції як певний «правовий інструментарій» та їх значення в діяльності ЄСПЛ у порівнянні із судовими рішеннями, звертає увагу на цінність правових позицій з точки зору науки та практики судової діяльності, оскільки в рішеннях може бути декілька правових позицій, а ситуацію досліджено на предмет порушення кількох статей Конвенції, тоді як аналогічної справи може стосуватися лише частина попереднього рішення, лише деякі правові позиції [11, с. 107]. Окремі автори пропонують щодо практики ЄСПЛ, зокрема, при тлумаченні Конвенції та протоколів до неї, поряд із поняттям «правові позиції» застосовувати поняття «правоположення» [12, с. 9]. На нашу думку, слід погодитись із позицією тих авторів, яким видається, що в наведеному значенні поняття «правоположення» та «правові позиції» збігаються за змістом, а розмежовувати їх немає потреби. Адже в рішеннях Суду його правові позиції повторюються від рішення до рішення в аналогічних справах, а відтак стають правоположеннями при вирішенні аналогічних справ [10, с. 111]. Так, наприклад, у рішеннях проти України щодо порушення розумного строку судового розгляду ЄСПЛ застосовував таке формулювання, як «Суд неодноразово зазначав у попередніх справах, що...» з посиланням на попередні рішення в аналогічних справах, не надаючи повної й вичерпної мотивації своєї позиції, якщо вона збігається з мотивацією у більш ранньому аналогічному рішенні. Відтак саме така мотивація виступає правовою позицією ЄСПЛ.

Отже, при тлумаченні Конвенції і протоколів до неї правові позиції Суду мають прецедентний характер. Сам Європейський суд констатує наявність у своїх рішеннях таких елементів прецеденту, як *ratio decidendi* (підстава для

вирішення) та *obiter dictum* (попутно сказано), при цьому називаючи свої правові позиції *case-law* (прецедентним правом). Але тут слід мати на увазі, що ЄСПЛ не пов'язаний у своїх рішеннях своїми попередніми правовими позиціями щодо тлумачення Конвенції і протоколів до неї, так званими «правотлумачними прецедентами», в аналогічних справах і в разі необхідності з дотриманням певної процедури, визначеної Регламентом ЄСПЛ, може відступати від них з належною мотивацією нової правової позиції.

Виходячи з вимог статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», законодавець України визначив, що при розгляді судових справ суди в якості джерел права застосовують як норми Конвенції, так і практику Суду [2]. Виходячи з цього, однакове правове значення законодавець визначив для норм Конвенції та практики Суду, зокрема пов'язаної з тлумаченням положень ЄКПЛ. Вважаємо, що з таким підходом не можна погодитись, оскільки на один рівень поставлені як норми первинного права (норми Конвенції), так і норми вторинного права (практика ЄСПЛ). Норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї виступають в якості джерела права як норми міжнародного договору, який з урахуванням вимог статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства України. Що стосується практики ЄСПЛ, то, на нашу думку, тут слід виходити перш за все з розробленої в праві Ради Європи концепції прецедента як джерела нормативно-правового регулювання, *de jure* обов'язкового для застосування судами держав-членів РЄ. При цьому слід мати на увазі, що прецедентне право ЄСПЛ не виступає в ролі класичного прецеденту, який при-



таманний для англо-саксонської правової системи. На думку окремих авторів, «прецедентне право Суду є чимось середнім між класичним англо-саксонським прецедентом та континентальною правозастосовною практикою як сталою та послідовною позицією судів з тих чи інших питань правозастосування» [10, с. 112]. У зв'язку з цим слід взяти до уваги позицію Конституційного Суду Німеччини, який вважає, що Конвенцію і практику ЄСПЛ слід «брати до уваги» (Berücksichtigungspflicht), зокрема й судами, при інтерпретації положень національного права, включаючи й норми Основного Закону [13, с. 30, 35].

З урахуванням зазначеного, вважаємо за необхідне внести зміни до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», виклавши її в такий редакції: **«Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію як джерело права, а також практику Суду».**

Необхідність підвищення ефективності судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні по-

требує подальшого вдосконалення юрисдикції ЄСПЛ. Важливим кроком у цьому є підписання Україною та підготовка до ратифікації Протоколу № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо розширення компетенції Європейського суду стосовно надання консультативних висновків з принципових питань, що стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених у Конвенції та протоколах до неї, за зверненням вищих судів Високих договірних сторін. При поданні на ратифікацію цього Протоколу необхідно врахувати, що відповідно до частини сьомої статті 9 Закону України «Про міжнародні договори України» [4] його виконання потребує внесення змін та доповнень до чинних законів України з питань організації та здійснення судової процесуальної діяльності, зокрема, до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кодексу адміністративного судочинства України та інших процесуальних законів.

### Використані джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: зібрання актів європейського права. Рада Європи/ За заг. ред. В. Г. Буткевича. – Право України. – 2012.

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

3. МакБрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини / Дж. МакБрайд // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практи-

ка застосування, український контекст / За ред. О. Л. Жуковської. – К.: Віпол, 2004.

4. Про міжнародні договори України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

5. Алисиевич Е. С. Толкование норм Конвенции Совета Европы о защите прав человека и основных свобод как правомочие Европейского суда по правам человека: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Е. С. Алисиевич. – М., 2006.

6. Віденська конвенція про право міжнародних договорів / Указ Президії Верховної Ради УРСР № 2077-XI від

14.04.1986 р. «Про приєднання до Конвенції із застереженнями та заявою» // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.

7. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.

8. Рабінович П. М. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини) / П. М. Рабінович, С. Є. Федик // Праці Львів. лабораторії прав людини і громадянина НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування АПРН України. Серія 1. – Л.: Астрон, 2002.

9. Черданцев А. Ф. Толкование права и договора / А. Ф. Черданцев. – М.: Юнити-Дана, 2003.

10. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини: навч.-практ. посіб. / Т. І. Дудаш. – К.: Алерта, 2013.

11. Туманов В. А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности / В. А. Туманов. – М.: Норма, 2001.

12. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. канд. юрид. наук / Д. Ю. Хорошковська. – К., 2006.

13. Конституційний Суд Німеччини. 2BvR 1481/04 Para. 30, 35.

**Александр БАЗОВ. Толкование Европейской конвенции по правам человека и основоположных свобод в практике Европейского суда по правам человека.**

В статье исследуются вопросы толкования Европейским судом по правам человека Европейской конвенции по правам человека и основоположных свобод. На основе осуществленного анализа практики ЕСПЧ предоставлены предложения по совершенствованию действующего законодательства.

**Ключевые слова:** Европейский суд по правам человека, юрисдикция, толкование Конвенции.

**Alexandr BAZOV. The interpretation of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms in practice of the European Court of Human Rights.**

The objective of the article is a comprehensive research of the interpretation of the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights. Results of the study will be used for propose of the improvement of current legislation.

**Key words:** The European Court of Human Rights, jurisdiction, interpretation of the Convention.